

SZOBOSZLAI KATALIN - PATTYÁN LÁSZLÓ:

AZ UTCAI SZOCIÁLIS MUNKA.

**AZ UTCAI SZOCIÁLIS MUNKA ELMÉLETE ÉS GYAKORLATI
TAPASZTALATAI NYÍREGYHÁZÁN**

A tanulmány megjelent: A DOTE Egészségügyi Főiskolai Kar Tudományos Közleményei Nyíregyháza, 1998. 1. szám p. 451 - 473.

Bevezetés

Tanulmányunkban az utcai szociális munkát mint a szociális munka új területét mutatjuk be, rávilágítva annak elméleti-gyakorlati hátterére és tartalmára. Nem vagyunk könnyű helyzetben, amikor kiindulásként el kell fogadnunk, hogy az utcai szociális munkának ma Magyarországon nincsen leíró elmélete és hiányzik a szakma által elfogadott fogalmi és tartalmi meghatározása.

A munkaterület gyakorlati megvalósítása sokszínű, aminek eredői a klienscsoportok különbözőségében, az utcai szociális munka terepeiben, a munka elkezdésének okaiban, a munkaterületen dolgozók összetételében kereshetők.

Megközelítésünk két irányú: felhasználjuk a szociális munka szakmai fogalmait, eszközrendszerét, értékeit és elveit, másrészt az utcai szociális munkában szerzett gyakorlati tapasztalatainkra hagyatkozunk.

A szociális munkások tarsolyukban azokkal a készségekkel és ismeretekkel, amit a képzés alapozott meg számukra kihívásként élük meg a munkába állást, szeretnének megbizonyosodni arról, hogy amit az iskola védőszárnyai alatt elsajátítottak, alkalmazhatóak a terep munkában. Három éve általános szociális munkás végzettséggel kezdtük el az utcai szociális munkát civil szervezeti keretek között a Periféria Egyesületben Nyíregyházán. Az eltelt idő alatt szerzett tapasztalataink közzétételével segíteni szeretnénk azoknak, akik már elkezdték ezt a munkát, és azoknak is, akik érdeklődnek e munkaterület specialitásai iránt.

Miért szükséges ma az utcai szociális munkáról beszélni?

A történeti felvezetéssel érzékeltetni kívánjuk azt a folyamatot, aminek eredményeként a társadalmi szükségletekre adott válaszok kitermelték azokat az állami intézményes ellátásokat és a társadalmi szervezetek keretein belüli szolgáltatásokat, amelyek körbeírható csoportok számára elérhetőséget teremtettek az igénybevételre.

Az államszocializmus időszakában a paternalista politika a családok és kisközösségek támogató szerepét csökkentette, az egyéni problémamegoldó mechanizmusokat háttérbe szorította azáltal, hogy az ellátás állami intézményes megoldásait hozta létre, és ideológiájában is ezeket preferálta. Szemléltető példája, amikor többségében férfiak távol családjuktól munkát vállaltak, a munkavégzés ideje alatt a vállalat munkás szállón helyet biztosított számukra a lakhatás megoldására. Összekapcsolva a teljes foglalkoztatottság és a lakás/lakhatás feltételeinek megteremtésére irányuló ideológiával elmondható, hogy az

állam probléma megoldó stratégiája egyfelől lefedte a szükségletet, másfelől az ingázó életmódhoz kapcsolódóan negatív hatásokat indított be az egyén mikro környezetében. A családtagok közötti kapcsolatok lazulása, a tradicionális szerepek átértékelődése változást indított el a közösségi probléma megoldás területén is, az egyéni és családi problémamegoldó mechanizmusok helyébe az intézményes válaszok léptek. Hasonló folyamat játszódott le a lakáspolitikai anomáliái által előhívott helyzetekben, amikor például az idősgondozás állami formái (pl. szociális otthon) készen kínálták a megoldást a lakásprobléma feloldására az időskorú családtag családon kívüli elhelyezésével.

A szociális problémákat hordozó élethelyzetek egy részénél megfigyelhető ebben az időszakban, hogy azokat az állam deviáns magatartásként minősítette, és többnyire a büntetőpolitika eszközeivel szankcionálta (formái pl. közveszélyes munkakerülés, kényszerelvonó kezelés, rendőrhatalósági felügyelet).

Az állami megoldási formákon túl ebben az időszakban az egyház vállalta fel a hozzá fordulóknak segítségét, folytatva a felebaráti segítség hagyományos formáit.

A szociális munka hazai újjászületéséhez hozzájárultak azok a társadalompolitikai és gazdasági változások az 1980-as évek közepétől kezdve, amelyek magukkal hozták a szociális ellátás rendszerének újragondolását, az új típusú szükségletekre történő válaszokat.

Ebben az időszakban a politikai rendszer szociális problémákra való reagálásában változás következett be, új típusú intézmények jelentek meg az ellátórendszerben (pl. családsegítő központ, munkaügyi központ), amelyek induláskor befogadónak bizonyultak a problémák kezelésére. Az állam által adott válaszok mellett megjelentek olyan civil kezdeményezések, amelyek (pl. SZETA: Szegényeket Támogató Alap, hajléktalanok intézményes ellátásának megteremtése mellé álló közéleti személyek) felvállalták a szociális problémák kezelését. Akcióikkal támogatási forrásokat teremtettek a rászorulóknak számára, és a társadalmi problémák felszínén történő megjelenítésével az állami felelősségvállalás erősítését ösztönözték olyan problématerületeken, amelyek megelőzően nem voltak kívánatosak a politikai rendszer számára (pl. szegénység, hajléktalanság, munkanélküliség).

Az új típusú szükségletek nemcsak a munkaterületeken jelentkeztek, és indítottak el változásokat, hanem megfogalmazódott a problémák kezelésében kompetens szakember hiánya. Ennek pótlására elindultak a szociális szakképzések, kezdetben posztgraduális egyetemi képzésben (ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet), később 1989-től az általános szociális munkás képzés graduális főiskolai és egyetemi szintjén.

Az 1990-es évek első felének vívmánya a szociális ellátások rendszerének és a szociális szakképzéseknek a törvényi szabályozása, jogszabályi rögzítése. Az állami kötelezettségvállalás mellett a civil szféra számára is megnyílt az ellátórendszerben való feladat vállalás lehetősége. A munkaterületek palettája ezerszínűvé vált, hasonló célok, klienscsoportok eléréséért az állami és a civil szervezetek egyaránt tevékenykednek.

Az utcai szociális munka kibontakozását az okozta, hogy a szociális ellátás specializálódásával egy időben megjelentek olyan klienscsoportok, akiknek szükségleteit az intézményes rendszerek nem tudták kielégíteni.

Az utcai szociális munka elméleti megközelítése

Az utcai szociális munka helyének keresése során gyakran feltesszük magunknak a kérdést: hogyan kapcsolódik a szociális munkához, része-e a szociális munkának ez a munkaterület? Az utcai szociális munka értelmezésénél kiindulásként a szociális munka definícióját használjuk fel:

A szociális munka kettős irányú, szakmai tevékenység, ami egy időben segít javítani és helyreállítani egyének, családok, csoportok, közösségek élet- és működőképességét, valamint hozzájárul az ehhez szükséges komplex feltételek biztosításához.

A szociális munka alapfogalmának első egysége, hogy a szociális munka kettős irányú tevékenység. A kettős irány a probléma kezelés során a beavatkozás két fő irányát jelöli. A szociális munkás szükség esetén a kliens(csoport) felé és a hatalom felé egyaránt indukál erőket a változás érdekében. A hatalom megtestesítője lehet az állam, az önkormányzat, a szociális szolgáltatást nyújtó intézmény, a rendőrség attól függően, hogy a munka során, a kliens élethelyzetéből, problémáiból adódóan melyik kerül előtérbe. Az utcai szociális munkát végző, amikor munkájának tapasztalataiból megfogalmazza azokat a szükségleteket, amelyek hiányzó szolgáltatásokhoz kapcsolhatók, és ezt közvetíti a hatalom felé, lépéseket tesz a kliens(csoport) érdekeinek érvényesítésére.

Példaként említjük, hogy a fizikailag leromlott egészségi állapotban lévő, alkoholbeteg, idős és középkorú hajléktalanok számára a hajléktalan-ellátáson belüli szakellátások (éjjeli menedékhely, átmeneti szállás) formái Nyíregyházán ápolást-gondozást nem biztosítanak. Az idősek gondozását-ápolását biztosító intézmény (pl. szociális otthon) túlterheltsége okán nem képes befogadni ezeket a klienseket. Ebben az esetben szakmai beszámolójában a Periféria Egyesület javaslatot tett az önkormányzatnak Hajléktalanok Gondozóházának megnyitására, tudva azt, hogy a leendő intézmény lakóinak egyedüli lehetősége a továbblépésre a hajléktalan-ellátás keretein belül működő intézmény. Ők azok a kliensek, akik a természetes támogató rendszerre már nem számíthatnak, s akiknél az utcai élet továbbfolytatása idős koruk és egészségi állapotuk miatt kockázatos.

A példát alapul véve, az utcai szociális munka feladata a döntéshozók folyamatos tájékoztatása a munka tapasztalatairól, a kliensek élethelyzetéről, problémáiról.

A szociális munka szakmai tevékenység. Tartalmi elemei: általános és rendszerezett ismeretanyaggal rendelkezik, közösségi érdekeket szolgál, értékrendszert tartalmazó saját kultúrája van, képzési szintjeiben benne foglaltatnak azok a kompetenciák, amelyek professzionális munkává teszik.

Az utcai szociális munka területén ma különböző végzettséggel, szakmákkal rendelkezők dolgoznak. A hazai szociális szakképzések (szociális gondozó-ápoló, szociális asszisztens, általános szociális munkás) tanterveiből az utcai szociális munka stúdium hiányzik, specifikusan ezt a munkaterületet sem az elméleti sem a gyakorlati képzés során nem említik. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy főiskolánkon a kezdeményezésünkre speciálkollégium formájában benne van a képzésben.) Meggyőződésünk, hogy csekély változás várható a

szakképzettek számának alakulásában az utcai munkát végzők körében addig, amíg a képzők nem nyitnak e munkaterület felé.

Az utcai szociális munka területén szükség van szakképzett szociális szakemberekre. Az utca terepén, a külső támogatórendszerek hiányát megéllő kliensen az képes segíteni, aki ismeri a szociális munka kapcsolat-felvételi és beavatkozási technikáit, módszertanát, jártas az egyéni esetkezelés, a csoport munka, a közösségi munka, az interjú készítés technikáiban, ismeri és érti a szociális ellátórendszer működését, jogszabályi vonatkozásait. Pótolhatja-e szociális szakképzésnek nem minősülő néhány hetes tanfolyam a szakképzést? Úgy gondoljuk, hogy nem, hiszen a kliensért vállalt felelősségnek a tudásalap követelményei mellett etikai következményei is vannak.

A szociális munkában a probléma kezelés folyamatának célja, javítani és helyreállítani egyének, családok, csoportok, közösségek élet- és működőképességét. Az utcai szociális munka specialitása, hogy gyakran az alapvető létszükségletek kielégítésénél, javításánál szükséges elkezdeni a munkát. A utcai terep kliensei létformájukból adódóan, jövedelem hiányában gyakran éhesek, fáznak, betegek, ezért a fizikai szükségletek kielégítésének szintje alapvetőnek bizonyul. Gondoljunk bele hogyan várhatunk el együttműködést attól a klientstől, akinek a fizikai szükséglet-kielégítés naponta visszatérő létproblémát jelent. Az utcai szociális munkát végzők egy részénél megfigyelhető, hogy csak az élelem, ruha adományozását vállalják fel. Ettől a kliens még az utcán marad, helyzete nem változik. Az utcai szociális munkát végzők intézményen kívüli terep munkája tevékenységük korlátait is megmutatja. Az intézményes ellátás kereteibe került kliens elkerülve az utcáról, a szociális munkás kompetenciájából is kikerül. Az élet - és működőképesség helyreállítása az utcai szociális munka és a szakellátások közös feladata.

A komplex feltételek javításához való hozzájárulással a szociális munkás az egyén problémáját társadalmi kontextusba helyezi és értelmezi. A szakma elméleti és gyakorlati ismeretének hiányában nem képes az utcai szociális munkát végző megfogalmazni hogy, a kliens(csoport) problémái hol gyökereznek, mit és hogyan kell változtatni a megelőzés érdekében, melyek azok a tényezők, amelyek együttes jelenléte rontja vagy éppen javítja a helyzetet.

Összefoglalva, megerősödött bennünk, hogy utcai szociális munkát a szociális munka elméleti alapjainak, eszközrendszerének, módszereinek ismerete nélkül professzionálisan nem lehet végezni. Amennyiben nincsenek meg az utca terepén dolgozóknak ezek az ismeretei és képességei, addig karitatív jellegétől sem a munkát végző személy, sem a munka, amit végez nem szakad el.

Az utcai szociális munka meghatározási kísérletei a gyakorlatban

Napjainkban az utcai szociális munkáról sokféle elképzelés alakult ki.

A gyakorlati munkáról alkotott képet alapvetően befolyásolja az, hogy:

- maga a munkát végző szolgálat milyen szervezeti, intézményi keretek között jött létre, ill. tevékenykedik,

- milyen az adott társadalom „társadalompolitikai beállítottsága”,
- a szociális ellátások szabályozása hogyan határozza meg az utcai munka helyét az ellátás rendszerében,
- milyen általános és helyi problémákra reagálnak az utcai munka eszközeivel,
- milyen az utcai szociális munkát végzők szakmai összetétele, képzettsége.

A fenti gondolatsort követve az utcai munkát végzőket ma alapvetően két fő csoportra lehet bontani:

Az első csoportba azok a szervezetek, ill. személyek tartoznak, akik valamilyen intézményes ellátáshoz kapcsolódva, annak speciális részeként tevékenykednek (hajléktalan szállók mellett, a gyermekvédelem intézményrendszere mellett, drogambulanciák dolgozójaként stb.) Az ilyen rendszerekben dolgozó szakemberek számára az utcai szociális munkában túlnyomó szerepet kaphat a felderítő munka, és a kliensek közvetítése az általuk képviselt intézmények felé. Akarva - akaratlanul követniük kell az intézmény által képviselt elveket (pl. specializálódhatnak az intézmény klienskörére) a kliensek gondozásakor, amely bizonyos esetekben sajátos feszültséghelyzeteket eredményez a mindennapi munkában (pl. a hajléktan szálló által kitiltott kliens gondozása a szálló utcai munkásaként. . .).

A másik csoportba azok a civil szervezetek (egyesületek, alapítványok) tartoznak, amelyek az utcai szociális munka végzését feladatukként deklarálják. Ezek a szervezetek a helyi szükségletekhez alkalmazkodva jöttek létre, munkájuk irányát nagyban meghatározza az, hogy dolgozóik milyen szakmai ideológiai alapokkal rendelkeznek az utcai munkáról. A civil szervezetek függetlenségéből adódóan sokkal nyíltabban szállhatnak síkra az intézmények, ill. az ellátórendszer diszfunkcióival szemben, ami szélsőséges esetben az utcai szolgáltatások túlhangsúlyozásához is vezethet.

A felosztást természetesen nagyban meghatározta az utcai munka jogi szabályozása is. Az utcai munka működtetésére vonatkozó jogszabályok értelmében utcai gondozóhálózatot olyan településen kell létrehozni, ahol a szükségletek ezt indokolják. Az utcai munkát a rendelet alapellátásként a családsegítés mellé helyezi. Ez a szabályozás megnehezíti az utcai munkát végzők helyzetét, mivel a tevékenység anyagi finanszírozása ilyen módon teljesen az önkormányzatok feladata. A működéshez tehát bizonyítani kell az utcai munka szükségességét a településen. A jelenlegi kép kialakulásához hozzájárult, hogy a finanszírozást központi céltámogatással próbálják segíteni, amelyre szociális intézmények és utcai munkával foglalkozó civil szervezetek egyaránt pályázhatnak.

Az utcai munka gyakorlati kérdéseinek részletesebb kifejtése előtt fontos megvizsgálni egy meghatározást, amely az Utcai Szociális Segítők Egyesülete (továbbiakban: USZSE) által megfogalmazott alapelvek között szerepel, melyet a Népjóléti Minisztérium 1997. évi pályázati kiírásában normaként fogadott el:

„Az utcai szociális munka: az utcára kivitt önálló, szakmai, szociális szolgáltatás a felderítetlen, ellátatlan egyének, csoportok részére.

Célcsoportja: A szociális ellátással és segítséssel foglalkozó intézmények,

intézményrendszerek hatáskörén kívül maradtak, azokból kiesők, / felderítetlenek / ellátatlan, a hatósági beavatkozással, ellátással szemben bizonytalan rászorult egyének, csoportok. /pl. droghasználók, alkoholproblémával küszködők, hajléktalanok, csavargó fiatalok, prostituáltak, homoszexuálisok stb. (USZSE 1996)

Az USZSE meghatározásából egyértelműen kitűnik, hogy az utcai munka fő feladata az ellátásból kimaradók felkutatása, segítése. Felmerülhet a kérdés azonban, hogy csak az utcán végzett szociális tevékenységet lehet-e utcai szociális munkának nevezni? Mi tekinthető a szakmai munka végzése szempontjából "utcának"? Hol van az utca és az intézmény határa? Nem lehet az említett meghatározást használni, például a drogfogyasztók felkutatására szervezett elérési programoknál (pl. kortárs segítség, speciális kávéházak a drogosok részére stb.)

Nincsen egyértelmű álláspont a szakmában arról sem, hogy mi az utcai munka elsődleges feladata? Elsősorban a felderítő, illetve elérési munka, és a kliensek közvetítése az intézményrendszer felé, vagy inkább problémakezelés, esetkezelés a rendelkezésre álló erőforrásokkal? Bizonyára egy kicsit ez is, az is. A kérdés létjogosultságához hozzájárul a tevékenység elnevezése is: utcai szociális munka, vagy utcai gondozás? A szociális munka itt egy komplex tevékenységrendszert foglal magában. A gondozás sokkal szűkebb fogalom, a szükségletek kielégítését helyezi a munka középpontjába.

Bármely szervezeti keretek között is dolgozik az utcai munkás és bármely eszközrendszert használja, szembe kell néznie az utcai szociális munka speciális helyzetével, dilemmáival.

Az utcai szociális munka legitimitása, dilemmái

Az utcai szociális munka dilemmáinak elemzése előtt fel kell tenni azt a kérdést, hogy szakmai tevékenységnek tekinthető - e az utcai munka mai gyakorlata?

A kérdés aktualitását az adja, hogy a gyakorlati utcai munkát végzők jelentős része ma még nem rendelkezik szociális szakképzésben szerzett végzettséggel, és tevékenységét önkéntes munkában végzi, ami azt a látszatot kelti, hogy ez a munka nem professzionális (fizetett és megfizethető) szakmai tevékenység. A külső szemlélőnek - és sok esetben a szakmában dolgozóknak is - ez a munka inkább hasonlatosnak tűnik az egyházi filantróp mozgalmakhoz, ami meghatározhatja az utcai munkáról alkotott összképet. Ezt a szemléletet erősíti az utcai munka "intézménynélkülisége" is, vagyis az, hogy az utcai munkás a tevékenysége túlnyomó részében nem intézményi keretek között végzi munkáját.

Kritika éri az utcai szociális munkát a szociális ellátás oldaláról is, mivel a segítők az utcán olyan klienskörrel találkoznak, akik az ellátás túlterheltsége, az ellátó intézmények bürokráciája, esetleg az ún. önhibás szemléletmód miatt maradnak ki az intézményes ellátásból. Az utcai munka jelenléte ilyen formán kritikaként jelenik meg a szociális ellátás intézményei, a helyi szociálpolitika, de tágabb értelemben a kormányzati társadalompolitika felé is. Az utcai munkát végzőknek ezeket a kérdéseket sohasem szabad figyelmen kívül hagyniuk.

A szakma fejlődése érdekében nagyon fontos eredményeik, tapasztalataik közzététele, kutatások végzése, hogy ezek eredményein keresztül bizonyíthatóvá váljon az általuk végzett

munka szükségessége, szoros együttműködés az ellátás intézményeivel és a helyi szociálpolitika döntéshozóival. A munkavégzés ilyen módon elnyerheti a szakma elismerését, legitimitációját. Az utcai munkásnak egyszerre kell ellátásközelinek és kliensközpontúnak lennie munkavégzése során. Ha az utcai munkás összes energiáját felemészti az intézményekkel folytatott harcban, akkor csak egy dolog marad ki a munkából: a kliens.

A következőkben néhány klienscsoport jellemzőin keresztül rávilágítunk arra, hogy mi az oka annak, hogy az utcai munka eszközei váltak alkalmassá a problémák kezelésére. Felsorolásunk nem lesz teljes körű, példáinkat a gyakorlati munka során szerzett tapasztalatainkból merítjük.

A hajléktalanok:

Az utcai szociális munkával dolgozók jelentős része foglalkozik hajléktalanokkal. Azt az elméletet követve, hogy az utcai munka az ellátásból kimaradókkal foglalkozik, fel kell tenni a kérdést, hogy mitől speciális a hajléktalanok helyzete? Az okok között elsősorban makrostrukturális tényezők szerepelnek: a társadalmi és gazdasági átalakulást követően a kiépülő szociális ellátás nem volt felkészülve a hajléktalanság megjelenésére, az ellátórendszerből hiányoztak azok az alapvető garanciák, amik az állampolgárok lecsúszását megakadályozták volna. A szociális ellátás nélkülözte (nélkülözi) azokat a szakembereket akik hatékonyan tudnak szakmai munkát végezni ezzel a sajátos problémákat hordozó klienscsoporttal. A szakellátó intézmények kiépülése lassú, az ellátás alulfinanszírozása következtében nehéz színvonalas szolgáltatást nyújtani az intézményekben, és a jelenleg működő hajléktalan - ellátórendszer a hajléktalanok töredékét tudja ellátni (becslések szerint 1997 - ben a hajléktalanok mintegy tizede veheti igénybe a szakellátás intézményeit). A hajléktalanság kezelésének sajátossága az illetékesség hiánya. A szociális ellátás szabályozása kimondja ugyan az ellátási kötelezettséget, de ennek megvalósulása a gyakorlatban sok problémát hordoz magában. Az ellátórendszer túlterheltsége és a munka feltételei gyakran az ún. önhibás szemléletmód elterjedéséhez vezetnek, háttérbe szorítva ezzel a kliensek szociális jogai érvényesítésének elvét.

Prostituáltak:

Az utcai szociális munka sajátossága, hogy speciális elérési technikái révén bizonyos klienscsoportokat sokkal hatékonyabban tud elérni, mint az intézményes rendszerek. Az utcai munka tapasztalatai alapján az utcai prostitúcióból élők hátrányos szociális helyzetben vannak. A szociális ellátást alul informáltságuk, a tartós munkaviszony hiánya, valamint tevékenységük társadalmi és büntetőjogi megítélése miatt korlátozott mértékben veszik igénybe. A szociális segítségen túl az utcai munkás fontos feladata a kiemelten veszélyeztetett csoport információval való ellátása, ill. egészségügyi kontrollhoz jutásának segítése. Ezzel az ártalomcsökkentő tevékenységgel nemcsak a célcsoport egészségi állapotát lehet megőrizni, hanem tágabb értelemben a társadalom védelmét is szolgálja. A munka segítségével össze lehet kapcsolni a szociális és egészségügyi ellátórendszerrel a problémákkal küzdő klienseket.

A prostitúció szankcionálásának rendszere jelenleg felemás képet mutat. Az 1990-es évek elejétől kezdve a prostitúció büntetőjogi megítélése megváltozott, a szankciók enyhültek, azonban napjainkban is jelentős társadalmi viták folynak a tevékenység legalizálásáról. A szociális munkásnak munkáját a társadalom és a kliensei érdekének figyelembe vételével kell végeznie, nem megfélemlítve a sajátos kompetencia határokról (pl. a jogszabályok ismerete, adatszolgáltatási kötelezettség esetei stb.)

Szenvedélybetegek:

A szenvedélybetegségekben szenvedők a betegségek hatékony társadalmi kezelése és az intézményes ellátás utáni rehabilitáció hiánya miatt kerülhetnek az utcai szociális munkás látókörébe.

A drogfogyasztás büntetőjogi megítélése, a szakellátórendszer hiányosságai, és a probléma egészségügyi orientációjú kezelése szintén szükségessé teszi, hogy a drogproblémával küzdő kliensekkel speciális elérési technikák alkalmazásával kerüljön kapcsolatba az utcai szociális munkás. A munka általános céljain túl az ártalomcsökkentés, a felvilágosítás, a veszélyeztetett csoportok prevenció szándékú korai elérése és informálása a cél (pl. tűcsere programok, kortárs segítő mozgalmak szervezése).

Homoszexuálisok:

A társadalom által táplált előítéletek teszik szükségessé a csoport speciális megközelítését, a problémák kezelését és az élethelyzetből adódó veszélyeztetettség csökkentését (AIDS prevenció).

A szociális ellátás szelektív beállítottsága és az alapellátás intézményeinek túlterheltsége miatt gyakori, hogy az utcai munkások segítségét olyan kliensek, családok kérik akik "kicsúsznak" az ún. szociális hálón. A sort természetesen lehetne folytatni a fiatalok deviáns csoportjaival, a menekültek problémáival stb.

A fentiek alapján összefoglaljuk azokat a tényezőket, amelyek az utcai munka létjogosultságát indikálják:

1. az intézményrendszer alkalmatlan az új probléma fogadására, a szolgáltatások specializálódása következtében bizonyos csoportok kimaradnak az intézményes ellátásból;
2. az intézményrendszer túlterhelt, fejlesztése gazdasági, ideológiai problémákat vet fel (pl. hajléktalan ellátás);
3. egyes klienscsoportok problémái társadalmi tabunak számítanak, vagy a társadalom szankcionálja azokat (pl. prostitúció, drog fogyasztás, homoszexualitás);
4. az ellátás szabályozásának problémái és az illetékesség okozta problémák (pl. hajléktalanság, pszichiátriai betegek);
5. egyes csoportok sajátos kulturális jellemzőik, ill. értékrendjük miatt nem veszik

igénybe az intézmények által nyújtott lehetőségeket, noha azok adottak lennének (pl. hajléktalanok, prostituáltak, drogfogyasztók);

6. bizonyos makrotársadalmi jelenségekre az ellátás nem tud kellő gyorsasággal reagálni (pl. menekültek);

Az általunk kiemelt problémák csak a jellemzőket vázolják fel, általánosításra semmiképpen nem adnak okot.

A utcai munkásnak tehát figyelemmel kell kísérnie a társadalom, a szociális ellátórendszer és a politikai ideológiák változásait, elemezve annak következményeit, hatásait bizonyos csoportokra. Fontos figyelni a hatalom utcai munkával kapcsolatos döntéseit is, hiszen az utcai szolgálatok alkalmi támogatásával a szociális döntéshozók nemcsak elfogadják az ellátás egy másik formáját (magát az utcai munkát), de jelképesen le is mondhatnak a fenti problémák intézményes orvoslásának magukra vállalt kötelezettségéről.

Mit kell tudnia az utcai munkát végzőknek?

A kérdés megválaszolásához azt kell tisztázni, hogy mit lehet elvárni egy utcai munkástól? Hatékonyan derítse fel a feltételezett klienscsoportokat? Jelezze az észlelt problémákat, tudja felvilágosítani klienseit az igényelhető támogatási formákról? Legyen képes hatékony problémamegoldásra az utca nyújtotta körülmények között, vagy olyan rendszerszemlélettel is rendelkeznie kell, ami az ellátórendszer ill. a szociálpolitikai szemléletmód megváltoztatásához szükséges?

Az utcai munka fenti dilemmáival szembenézve tudni kell, hogy az utcai munka kliensei élethelyzetüknél fogva gyakran olyan zárt csoport, szubkultúra tagjai, akiket igen nehéz megközelíteni. Ezért lettek olyan elterjedtek azok az elérési programok, amelyekben a kapcsolatfelvételt a szubkultúrához, vagy az érintett csoporthoz közel álló (hasonló korú, hasonló élethelyzetű) segítőkkel akarják megcélozni. Példaként említjük, hogy prostituáltakkal olyanok foglalkoznak, akik maguk is prostitúcióból éltek; gyógyult drogosok dolgoznak drogfogyasztókkal; hasonló korú és korosztályú fiatalok kortárs segítőként dolgoznak veszélyeztetett csoportokkal stb.

Az ilyen jellegű programok igen hatékonyak lehetnek, de az elérésen túl felmerül annak a kérdése, hogy milyen eredménnyel tud segíteni egy szakmailag képzetlen, a problémával esetenként mélyen involválódott segítő a problémával küzdőknek? Az utcai munka szervezésénél tehát kiemelt figyelmet kell szentelni arra, hogy milyen feladatokat kapjanak ezek a segítők.

Az utcai munkás képzések sok esetben igen nagy hangsúlyt fektetnek a kapcsolatfelvétel jellegzetességeinek ismertetésére, és a kliens - segítő kapcsolat speciális relációira, de megfelelnek azokról az alapismeretekről, amelyek hiányában a leendő segítők nem képesek rendszerszemléletre a társadalompolitika és más alrendszerek vonatkozásában. Újabb kérdésként jelentkezik a gyakorlati képzések problematikája, valamint az, hogy maguk a képzők mennyire jártasak az utcai szociális munka gyakorlatában. A gyakorlati munkába az

utcai munkás gyakornokot igen nehéz bevonni, és jelenleg a szakmában is kevés olyan szakember dolgozik, aki a gyakorlati tapasztalatait az oktatásba is tudja integrálni.

A következőkben a Periféria Egyesületben utcai szociális munkát végzők felkészítéséről szólunk:

Egyesületünk utcai munkásai egy-egy kivételtől eltekintve mindannyian a DOTE Egészségügyi Főiskolai Kar Általános Szociális Munkás Szakának hallgatói. Az utcai munkára való felkészítés szintén a Főiskolai Karon történik, a hallgatók a szociális munka tantárgyblokk keretein belül vehetik fel az utcai szociális munka speciálkollégiumot. A tárgy szabadon választható a II. - III. - IV. félévben. A képzésben részt vett hallgatók bekapcsolódhatnak a Periféria Egyesület munkájába.

A képzés felépítésénél a következő szempontokat kellet figyelembe vennünk:

1. tematikája alkalmazkodjon a főiskolai képzés felépítéséhez, így az utcai felkészítés során nem kell időt szentelni azoknak az ismereteknek az elsajátítására, amelyek a főiskolai szociális munkás képzés részét alkotják (pl. jog, társadalomtudományok, társadalom- ill. szociálpolitika, népegészségügyi ismeretek, pszichológiai tárgyak stb.);
2. tartalmazza az utcai szociális munka történetét, elméleti hátterét, hazai és nemzetközi jellemzőit, speciális dilemmáit, módszereit, a kliensek érdekvédelmének módjait, a szociális ellátás problémáit az utcai munka megközelítésében, a klienscsoportok sajátos helyzetét, stb.;
3. a gyakorlati képzés segítségével a hallgató megismeri az utcai munka gyakorlatának sajátosságait.

Az utcai munka speciálkollégium felépítése:

I. Elméleti blokk: a főiskolai képzéssel összhangban nyújt elméleti ismereteket a hallgatóknak az utcai szociális munkáról. Tartalmából:

- ✓ az utcai szociális munka helye a szociális munkában,
- ✓ a tevékenység speciális értékei, dilemmái,
- ✓ az utcai szociális munkás készségei a probléma feltárásában és kezelésében,
- ✓ az utcai munkás kapcsolatrendszere munkája során,
- ✓ kapcsolatfelvétel, a segítő elfogadtatásának dilemmái, utcai munka és intézményes ellátás, kinek érdeke az utcai munkás foglalkoztatása, mit vár el a "hatalom" az utcai szociális munkástól,
- ✓ az utcai szociális munka története, a hazai helyzet bemutatása, az utcai munkások magyarországi szervezetei, az intézményrendszer és diszfunkciói, együttműködés az ellátórendszerrel,
- ✓ az utcai munka külföldi gyakorlata,
- ✓ (társadalom) politika és utcai szociális munka - érdekképviselő, érdekvédelem,
- ✓ az utcai munka célcsoportjai.

Munkamódszer: előadás, irodalom feldolgozás, kiscsoport munka.

II. Gyakorlati blokk: az utcai szociális munka során szerzett gyakorlati tapasztalatok, dilemmák feldolgozása. Tartalmából:

- kapcsolatfelvétel, felkutatás, probléma-felismerés,
- hogyan alakítsunk ki segítő kapcsolatot, a segítő kapcsolat buktatói az utcai munkában,
- problémafeltárás,
- a segítő kapcsolatot befolyásoló tényezők (környezet, motiváció, stb.).
- Mire lehet szerződni? A segítő kapcsolat határai.
- a kapcsolat fenntartása, lezárása,
- interjú készítés, erőforrások elemzése,
- a munka adminisztrációja.

Munkamódszer: szeminárium a hallgatók aktív részvételével, helyzetgyakorlatok, önálló munka, munkaanyagok közös elemzése.

III. Gyakorlat: a hallgatók megfigyelőként részt vesznek a Periféria Egyesület mindennapi munkájában, így az elméleti blokk és a laborgyakorlatok mellett közvetlen tapasztalatokat is szerezhetnek.

A felkészítés előnyei:

- a főiskolai szociális munkás képzés ismeretanyagát az utcai munkára vonatkozó ismeretekkel egészíti ki;
- a képzés rendszere közvetlen kapcsolatban van a gyakorlattal: a szociális munkás képzés gyakorlatain a hallgató megismeri a szociális ellátás intézményeit, a speciálkollégium keretében pedig megismerheti az utcai munka gyakorlatát;
- az Egyesület számára önkénteseket biztosít.

Hátrányai:

- a szakmai belterjesség, ennek kivédése érdekében szükséges meghatározni azokat a feladatokat, amelyek elvégzéséhez szakirányú ismeretek szükségesek, és azokat amelyeket laikusként is lehet végezni,
- a főiskolai tanulmányok befejezésével tapasztalt önkénteseket veszíthet el az Egyesület,
- a speciálkollégium szabadon választható, ami a hallgatói motivációt befolyásolja.

A Periféria Egyesület bemutatása

A Periféria Egyesület munkájának bemutatásán keresztül szeretnénk egy, az utcai szociális munka területén működő gyakorlati modellt ismertetni.

1994/95 telén Egyesületünk szociális munkásai SINE LOCO Projekt néven az utcán tartózkodó hajléktalanok szükségleteinek felmérésére empirikus szociológiai vizsgálatot végeztek Nyíregyházán a hajléktalanok körében.

A kérdőívek és az interjúk kiértékelése után elsőként fogalmazzuk meg az utcai munka hiányát a városban. A vizsgálatot követően egyesületi keretek között önkéntes munkával kezdtük el az utcai munkát. Az utcai szociális munka az ellátás első lépcsője, a felkutatáson túl, naprakész információk birtokában lehetőség van a segítségnyújtás felajánlására. Az utcai szociális munkás feladata, hogy a hajléktalannak segítséget nyújtson az egészségügyi-, szociális - és hajléktalan ellátó rendszerekbe való bejutáshoz, valamint a szolgáltatások igénybe vételéhez. Fontos feladat olyan szociális ellátások, szolgáltatások megvalósításának szorgalmazása, ami a hajléktalanok speciális szükségletein alapul.

A Periféria Egyesület segítő szolgáltatást nyújt azoknak a hajléktalan klienseknek a részére, akik az intézményes ellátást nem tudják, vagy nem akarják igénybe venni. Az utcai szociális munka kiépítésével a hajléktalansággal kapcsolatos probléma kezelése már annak jelentkezésekor elkezdődhet, elkerülve az utcán élés veszélyeit az ellátórendszerbe való bejutás esélyének felkínálásával.

Az utcai szociális munka végzése során a szociális munkások gyakran találkoznak prostituáltakkal, akik a város nyomortelepén élnek, a prostitúció megélhetési forrást jelent számukra. Tapasztalataink szerint a feléjük irányuló szolgáltatások beindításával egyre több azok száma, akik klienskörünkbe tartoznak.

1995-től a Periféria Egyesület utcai szociális munkát végez Nyíregyházán, és munkája során a következő feladatokat látja el:

1. utcán élő hajléktalanok, ill. problémákkal küzdők felkutatása,
2. összekötésük a szociális ellátórendszer intézményeivel,
3. ügyintézés (pl. TB. kártya, személyi igazolvány, szoc. otthoni beutalás), folyamatos természetbeni támogatás: pl. pokrócok, ruhák, élelem osztása,
4. ártalomcsökkentő programok szervezése prostituáltak számára: gumi óvszer helyes használatának bemutatása, információ nyújtás közvetlenül és szóróanyagok útján, egészségügyi szűrések szervezése, tájékoztatás a jogaikról a rendőrségi eljárás során, problémák észlelése esetén a kliens továbbítása az egészségügyi szakellátás,
5. kapcsolattartás a Nyíregyházi BV Intézettel a szabaduláskor hajléktalanná válók korai felderítése érdekében,
6. információ adás: az igénybe vehető szociális szolgáltatásokról, a klienst érintő jogi, társadalombiztosítási kérdésekben, szállás és munkalehetőségekről, egészségügyi ellátás igénybe vételéről, a szociális ügyintézés útjairól,
7. esetkezelés: magában foglalja mindazon célzott tevékenységek rendszerét, amelyet az utcai szociális munkás a problémamegoldás érdekében a klienssel közösen végez,
8. krízisintervenció: azonnali beavatkozások a kliens krízishelyzetének feloldása érdekében (pl. anya kisgyermekével való elhelyezése az átmeneti szálláson, súlyos állapotban lévő klienshez a mentő kihívása stb.),

9. önkéntes segítők szervezése, bekapcsolása a munkába,
10. a kliensek érdekvédelmének előmozdítása a döntéshozók és a szociális ellátórendszer felé,
11. a helyi társadalom szolidaritásának növelése, a klienscsoporttal szembeni előítéletek csökkenését célzó programokkal (pl. a médián keresztül az utcai szociális munka és a klienscsoport bemutatása; adomány szervező munka a lakosság, a társadalmi és gazdasági szervezetek körében).

1997. januárjában a Periféria Egyesület feladatátvállalási szerződést kötött Nyíregyháza Megyei Jogú Város Közgyűlésével egy év időtartamra.

A szerződés értelmében az Egyesület átvállalja az utcai szociális munkát az Önkormányzattól, aminek jelentősége, hogy a helyi kormányzat felismerte az utcai szociális munka szükségességét a városban. Ez a szerződés egy hosszú távú együttműködés egyik eleme, a korábbi években az Önkormányzat a téli krízisellátás idejére támogatta a munkánkat.

A munka eredményesebb végzése érdekében folyamatos kapcsolatot tart fenn az Egyesület a város szociális intézményeivel: Polgármesteri Hivatal Szociális Iroda, Vöröskereszt Szabolcs-Szatmá-Bereg Megyei Szervezete,

Családsegítő - Gyermekjóléti - és Hajléktalanellátó Szolgálat. Magánszemélyek, vállalatok és egyházi szervezetek természetbeni felajánlásaikkal (élelem, ruha, cipő) segítik adományszervező munkánkat.

Tevékenységünk során szolgáltatásainkkal az utcán élő hajléktalan kliensek minél szélesebb rétegeit tudjuk lefedni. Hazánkban ma a hajléktalanok egy része juthat a törvények szerint biztosított ellátási rendszerekbe, a szociális ellátás hiányosságai és szelektivitása miatt a hajléktalanok életmódja konzerválódik az utcai életre. Munkánkkal ezeket a korlátokat kívánjuk csökkenteni.

Az ellátottak csoportosítása:

Az utcai szociális munka végzése során a 1996-ban az Egyesület szociális munkásai több mint kettőszáz klienssel kerültek kapcsolatba a felkutató munka, a tanácsadás és a természetbeni támogatások nyújtása alkalmával.

A program során 1996 szeptemberétől 102 hajléktalannal tartottunk fenn folyamatos segítő kapcsolatot. Az egyesületi esetkövető lapok adatai alapján megoszlásuk a következőképpen alakult:

- Nem szerint: 85 férfi, 17 nő.
- Klienseink átlagéletkora 40 év / 20 évtől - 61 éves korig /, de krízis esetként 3 éves gyermek anyával való elhelyezésére is sor került.
- A prostituáltak körében végzett prevenciók munka során 35 klienssel kerültünk kapcsolatba.

A munkánk során a hajléktalanok körében a következő csoportokat különítettük el:

1. Az utcán élők egy viszonylag széles rétegét alkotják azok a hajléktalanok, akik több éve (gyakran 5 - 15) élnek utcai életmódot. Ezt a csoportot a

-
- legnehezebb az utcai segítőnek mobilizálni, gyakran egyedüli cél marad az utcai túlélés biztosítása, az életminőség javítása.
2. A második csoportba azok a hajléktalanok tartoznak, akik rövidebb időszakokat tartózkodnak az utcán, de az utcai létből való visszalépésük még biztosított. Az utcai munkás segítségével ezeknek a hajléktalanoknak az életmódja stabilizálható, megóvva őket az utcára kerüléstől.
 3. A harmadik csoportba a kilakoltatásra várók tartoznak, és azok, akik nem lakás céljára használható helyen élnek. Velük főként a fűtött középületekben lehet találkozni, anyagi helyzetük rossz, melegedni járnak be. Az Egyesület által felajánlott természetbeni támogatást, információkat elfogadják.
 4. Az utcán élők egy szűkebb csoportját alkotják az értelmi fogyatékosok és pszichiátriai betegek. Számuk az utóbbi időben növekszik, velük a legnehezebb feladat a kapcsolatfelvétel. A hatóságok gyakran a területi illetékesség és a kapcsolattartás nehézségei miatt nem tudják gondnokság alá helyezni. Cselekvőképességük korlátai miatt veszélyeztetett helyzetben vannak az utcán.
 5. Az egyéni, vagy családi krízishelyzetből utcára kerülő kliensekkel való munka igen eredményes lehet, ha a segítő közvetlenül az utcára kerülésüket követően veszi fel a kapcsolatot velük. Ha a segítő a megfelelő időben tud támogatást nyújtani, akkor az utcára került kliens könnyebben mobilizálódik, nem ismeri meg az utcán élés "etikáját" ami gyakran inkább megtartó, utcára szocializáló hatású.
 6. A helyi tapasztalatok szerint a gyermekvédelmi intézményekből kikerülő fiatalok a hajléktalan ellátás intézményrendszer szolgáltatásait veszik igénybe.

Tapasztalataink szerint a hajléktalanoknak mintegy 60-70%-át ölelte fel az általunk végzett utcai szociális munka.

A Periféria Egyesület megalakulása óta kiemelt figyelmet fordít az utcai szociális munka szakmán belüli elfogadtatására, a gyakorlati munka mellett az elméleti alapok hazai megteremtésére. Ez irányú feladatvállalása azért fontos, mert a szakképzettséget tekintve ezen a munkaterületen nálunk diplomás szociális munkások és szociális munkás képzésben résztvevő hallgatók dolgoznak.

Az Egyesület tagjai aktív munkakapcsolatban állnak az országban működő utcai szociális munkát végző szervezetek egy részével (pl. HAJSZOLT Egyesület Budapest, Utcai Szociális Segítők Egyesülete Tatabánya, Gyöngyház Egyesület Pécs). A Periféria Egyesület szociális munkásai team - munkában részt vettek az utcai szociális munka alapelveinek, munkamódszereinek kidolgozásában Tatabányán, amely jelenleg egyedüli normaként lett elfogadva a Népjóléti Minisztérium által az utcai szociális munkában.

A Periféria Egyesület munkája során a fent említett feladatokat vállalja fel, ezeken túl célja új probléma-és munkaterületek megismerése, új szolgáltatások kidolgozása és elindítása.

Záró gondolat

A tanulmányunkban felvettünk néhány elméleti és gyakorlati kérdést, dilemmát az utcai szociális munkával kapcsolatban, valamint bemutattuk az általunk végzett gyakorlati munkát. Úgy gondoljuk, hogy az olvasóban számos kérdés, kritika fogalmazódik meg a tanulmányban leírtakkal kapcsolatban. Munkánk célja volt, hogy induljon el az utcai szociális munka elméletével és gyakorlatával kapcsolatos szakmai gondolkodás, amely hosszútávon a szakma fejlődéséhez vezet.

Szoboszlai Katalin - Pattyán László: AZ UTCAI SZOCIÁLIS MUNKA

Az utcai szociális munka elmélete és gyakorlati tapasztalatai Nyíregyházán

Tanulmányunkban az utcai szociális munkát mint a szociális munka új területét mutatjuk be, rávilágítva annak elméleti-gyakorlati háttérére és tartalmára. Az utcai szociális munkának ma még hiányzik a leíró elmélete Magyarországon, és a gyakorlatban többféle elképzelés él az utcai szociális munka tartalmáról.

A Periféria Egyesületben három évvel ezelőtt diplomás szociális munkások és szociális munkás szakos hallgatók önkéntes munkával kezdték el a segítő munkát az utcán élő hajléktalanok körében Nyíregyházán.

Munkánk során hasznosítjuk a szociális munka elméleti ismereteit, ami alapot jelent a gyakorlati munka végzéséhez. Tanulmányunkban az elméleti háttér mellett a három év alatt szerzett gyakorlati tapasztalatainkat foglaljuk össze.

A tanulmányt a következő fejezetekre bontottuk:

- Az utcai szociális munka iránti szükséglet kialakulásának történeti előzményei Magyarországon.
- Az utcai szociális munka elméleti megközelítése, a professzionális munka jelentősége ezen a munkaterületen.
- Dilemmák megfogalmazása az utcai szociális munka gyakorlatából.
- Az utcai szociális munkát végzők felkészítése a munkaterület specialitásaira.
- Az utcai szociális munka oktatási modellje az általános szociális munkás képzésben.
- Az utcai szociális munka gyakorlatának bemutatása a Periféria Egyesület munkáján keresztül.

Az eltelt idő alatt szerzett tapasztalataink közzétételével segíteni szeretnénk azoknak, akik már elkezdték ezt a munkát, és azoknak is, akik érdeklődnek e munkaterület specialitásai iránt.

Az elméleti megközelítés, és a gyakorlati munka dilemmáinak bemutatásával szeretnénk hozzájárulni a szociális munka ezen szakterületének professzionizálásához. Bízunk

benne, hogy sikerül felkeltenünk a szakma érdeklődését az utcai szociális munka irányába, és közösen gondolkodva hatékonyabbá tudjuk tenni a szociális problémák kezelését.